

Dansk Fæstningsselskab

Konferencerapport 1998

[Red.: Det følgende foredrag afspejler ikke Styregruppen vedrørende Projekt II. Verdenskrigs Kulturspor's vedtagne retningslinier for projektet og dets afrapportering på EDB-mediet. Det er i styregruppen blevet aftalt, at registreringen skulle gøres tilgængelig for offentlige institutioner herunder amter og kommuner via Skov- og Naturstyrelsens Fortidsminderegister samt, at det skulle gøres tilgængeligt for publikum ved MuseumsCenter Hanstholm. Selve papirregistreringen foregik på fortrykte skemaer ud fra en af styregruppen godkendt vejledning. Registreringen af Hanstholm-området er endnu ikke blevet afleveret. Skov- og Naturstyrelsen har endnu ikke fået lagt registreringerne ind i Fortidsminderegisteret.]

Forskningen i Hanstholms befæstning

Om registrering af tysk befæstningsbyggeri i og omkring Hanstholm

Ved Jørgen Lumbye

Introduktion

Jeg forestiller mig, at én af årsagerne til, at Peter Thorning Christensen har givet mig opgaven, at fortælle om *forskningen* i tysk befæstningsbyggeri i Hanstholm kan være, at Peter og jeg, fra vi mødtes i 1990 og i nogle år frem, ikke var helt enige om, hvordan registreringsprojektet skulle forløbe. Jeg tager vist heller ikke fejl, når jeg siger, at der var mange andre, der var uenig med mig.

Hvorvidt vi nogensinde er blevet enige, har vi aldrig fået afklaret, men i hvert fald har vi siden ladet projektet udvikle sig, sådan som det i de enkelte områder var mest hensigtsmæssigt for de mennesker, der var impliceret i det. Jeg tror, at det ved sådanne projekter er vigtigt at være meget opmærksom på, hvad den enkelte deltager har af indsigt, kapacitet og ressourcer. Det betyder, at man i stor udstrækning vil være nødt til at tilpasse projektet til dette grundlag. Deltagelsen var jo på frivillig basis.

Uanset de oprindelige planer og intentioner, er det i praksis også blevet resultatet for dette projekt.

Der, hvor vore veje i hvert fald slet ikke gik parallelt, var i diskussionen om, hvordan vi skulle opsamle data.

Projektet, som startede i 1987, tog udgangspunkt i, at det tyske befæstningsbyggeri (eller befæstningsbyggerierne i det hele taget) skulle registreres og beskrives på samme måde som andre bevarelsesværdige bygninger. Og det havde man i museumsverdenen en idé om skulle foregå på et skema (A3 foldet) og i en bestemt systematik.

At data skal registreres og i en bestemt systematik, er jeg selvfølgelig enig i. Der var dog mindst to årsager til, at jeg gjorde modstand mod den valgte model. Den ene var, at jeg syntes, det grundlæggende var en dårlig model for denne opgave. Selv om det på dette tidspunkt ikke var "in" at tænke i edb, havde jeg en idé om, at skulle man videre i dette arbejde, var en edb-løsning det eneste rigtige. Uanset om man løbende skulle opdatere sin registrering eller senere ind at opsøge data, ville arbejdet med de mange skemaer efter, min opfattelse, være, som når "en hund leder efter et kødben".

Det andet var, at jeg ved blot at tælle løseligt på, hvad der var af bygninger i Hanstholm, kunne regne ud, at det at udfylde et skema til hver eneste bygning, var en tidsmæssig ganske uoverskuelig opgave. En overgang vurderede jeg også, hvad konsekvensen ville være, hvis jeg skulle lave fotodokumentation af bygningerne, altså tage blot et enkelt billede af hver bygning og få det placeret i skema-systemet i registreringen. Selv med rimelig tjek på fotografeing er det umuligt at håndtere en så-

dan fotodokumentation på mindre end ti minutter for hvert billede. Dvs. at der kun kan håndteres seks billeder på en time. Jeg har indtil nu registreret over 1200 enheder, så man kan nemt regne ud, hvor lang tid det ville tage.

Jeg valgte altså at gøre det på min måde. Fotodokumentation og skemaerne, kunne jeg ikke "leve op til", så meget hurtigt droppede jeg det.

Men jeg kunne tilbyde på edb at lave et layout, som var fuldstændig ligesom på skemaerne, hvis det var så vigtigt. Åbenbart har det ikke været vigtigt nok, for vi har ikke gjort det. Og da man fra en database kan lave et hvilket som helst layout, der måtte være brug for i aktuel forskning, er der heller ingen grund til at fastlåse én bestemt model.

Indledningen

Det hele begyndte i 1987 med Miljøministeriets projekt om registrering af befæstningsbyggeri i beton.

I 1989 blev der i en artikel i avisen meddelt, at Frank Weber ville starte et besættelsehistorisk selskab for Thy og Vester Han Herred (BSTH). Den stiftende generalforsamling var på fyret. Der var rigtig mange mennesker, jeg var der også. Meningen var, at foreningen skulle kobles på Miljøministeriets store registreringsprojekt. Der blev dannet nogle grupper, og vi skulle så i gang med den der registrering.

Der blev da også foretaget nogle første "øvelser" med disse mange mennesker, og jeg var med til at gå rundt og undre mig over, at der var nogle bunkers hist og her. Min undren blev imidlertid hurtigt afløst af, at skulle der for alvor registreres noget, så skulle der arbejdes systematisk med det.

Jeg kunne se for mig, at med så mange bunkers i et så stort område, som ingen på noget tidspunkt historisk set havde forholdt sig systematisk til, var det nødvendigt at anlægge en strategi for, hvordan man greb det an.

Hvorfor man en dag befinder sig alene tilbage, kan der selvfølgelig tolkes for det ene og imod det andet. Men ihvertfald kunne jeg konstatere, at jeg i løbet af forholdsvis kort tid var alene tilbage i registreringen her i Hanstholm, og at der endnu ikke rigtig var kommet gang i noget.

Min registrering

Jeg fortsatte registreringen og valgte en "vandret" fremgangsmåde, hvor der registreres et stort område uden egentlig fordybelse. Hvis jeg skulle arbejde "lodret" med en fordybelse ved hver registrering, havde der i dag ikke været et rimeligt overblik over, hvad der findes af befæstningsbyggeri i Hanstholm.

I Knud Hendriksens bog "Våben i klitterne" havde jeg set nogle kort over noget af området i Hanstholm med bunkers og nogle numre. Det var min første oplevelse af, at der nok var noget, man kunne gå frem efter. Jeg havde også set det kort, som er i Bent Anthonisens bog "Hanstholm Fæstningen".

På et tidligt tidspunkt havde jeg desuden fra Peter Thorning Christensen fået et eksemplar af Rudi Rolfs bog om bygningstyper. Senere fik jeg tilsendt de sider fra "Baufortschrittsplan", der indeholder område 27 Hanstholm og blev klar over, at der her var en del oplysninger at hente.

Efterhånden begyndte brikkerne at vise sig, og nogle passede sammen. Numrene og betonmængden anført i "Baufortschrittsplan" og opmålingerne i naturen passede med Knud Hendriksen og Rudi Rolf. Jeg var begejstret, blot det lignede hinanden. Men det var stadig en uoverskuelig opgave.

Så begyndte jeg at tale med Mogens Leth på teknisk Forvaltning, og vi fandt et sæt kort 1:1.000 fra 1961 over Hanstholm byområde. Kortene var tegnet på grundlag af luftfotograferinger, som senere forelå fra Peter Thorning Christensen i 1:4.000. Disse kort var "guld værd", for de var meget nøjagtige. Så de bygninger, der var indtegnet på disse kort, ligger præcist placeret og kunne bruges i opmåling til indplacering af andre bygninger. Ligeledes har de nævnte luftfotos været en meget værdifuld kilde i registreringen. De har kunnet afgive endog meget kvalificerede data.

Jeg besluttede mig for at arbejde i målestok 1:500, så kortene og tegningerne fra Rudi Rolf blev tilpasset denne målestok. Når en bygning var fundet og opmålt, blev plantegningen nøjagtig hæftet på kortet.

Efterhånden begyndte materialerne at hobe sig op, og da meningen var, at registreringen skulle kunne bruges til noget, altså være "operationel", skulle materialerne ind i en eller anden sammenhæng.

Mogens Leth og jeg blev derfor enige om at oprette et tema med bunkers i kommunens matrikelkort 1:2.000 over Hanstholm by, og en medarbejder i teknisk forvaltning fik opgaven at indtegne mine opmålinger, efterhånden som de forelå. Her i Hanstholm er det meget vigtigt at have overblik over det tyske befæstningsbyggeri, da Trafikministeriet, som ejer grundene, fraskriver sig ethvert ansvar for tilstedeværelsen af byggeri og sprængstoffer i jorden.

Det næste problem var at finde en systematik for nummerering af hvert enkelt element i min egen registrering.

På baggrund af "Baufortschrittsplan" besluttede jeg mig for at give alle elementer i Hanstholm nummer 27 som de to første cifre. Hanstholm-området strækker sig fra Febbersted med et narrebatteri for 38 cm stillingen og til midt imellem Hanstholm og Klitmøller, hvor der lå et narrebatteri for 5. Flak.

De to næste cifre angiver det geografiske underområde, og de to sidste cifre angiver elementets/bygningens nummer. Underområderne er fastsat som en kombination mellem de tyske støttepunkter og områdets udformning idag.

På samme måde er fastlæggelsen af numre i de øvrige områder i Thy foretaget: Bulbjerg 21, Hjarde mål 23, Vigsø 25, Klitmøller 29 osv. De mellemliggende områder uden for støttepunkterne har jeg så givet numrene 22, 24 osv.

Både nummereringen og fastlæggelsen af de geografiske områder har jeg ændret på adskillige gange, hvilket har kostet en masse tid. Jeg vil derfor påpege, at det er meget vigtigt at planlægge sådanne ting meget omhyggeligt, og derefter følge det planlagte. Ved registreringen uden for Hanstholm

by har jeg fastsat som minimumskrav, at der laves en kortskitse med registreringsnummer på de enkelte elementer, og at der foreligger en liste med tilsvarende registreringsnumre og noter. Det registrerede område skal som minimum være vist på et kort 1:25.000.

I praksis forefindes ved min registrering et kort 1:10.000, opmåling med situationsplan af området 1:500, rentegning af situationsplan 1:1.000, rentegning 1:1.000 m/numre, liste med reg.nr. og noter om bygningerne, og opmålinger og tegninger af de enkelte bygninger.

Denne praksis er fuldt udbygget for så vidt angår de ti stillinger for 150 cm lyskastere, som ligger i to ringe uden om Hanstholm i en afstand af ca. 5 og 10 km samt i et antal radiostillinger langs "Tyskervejen".

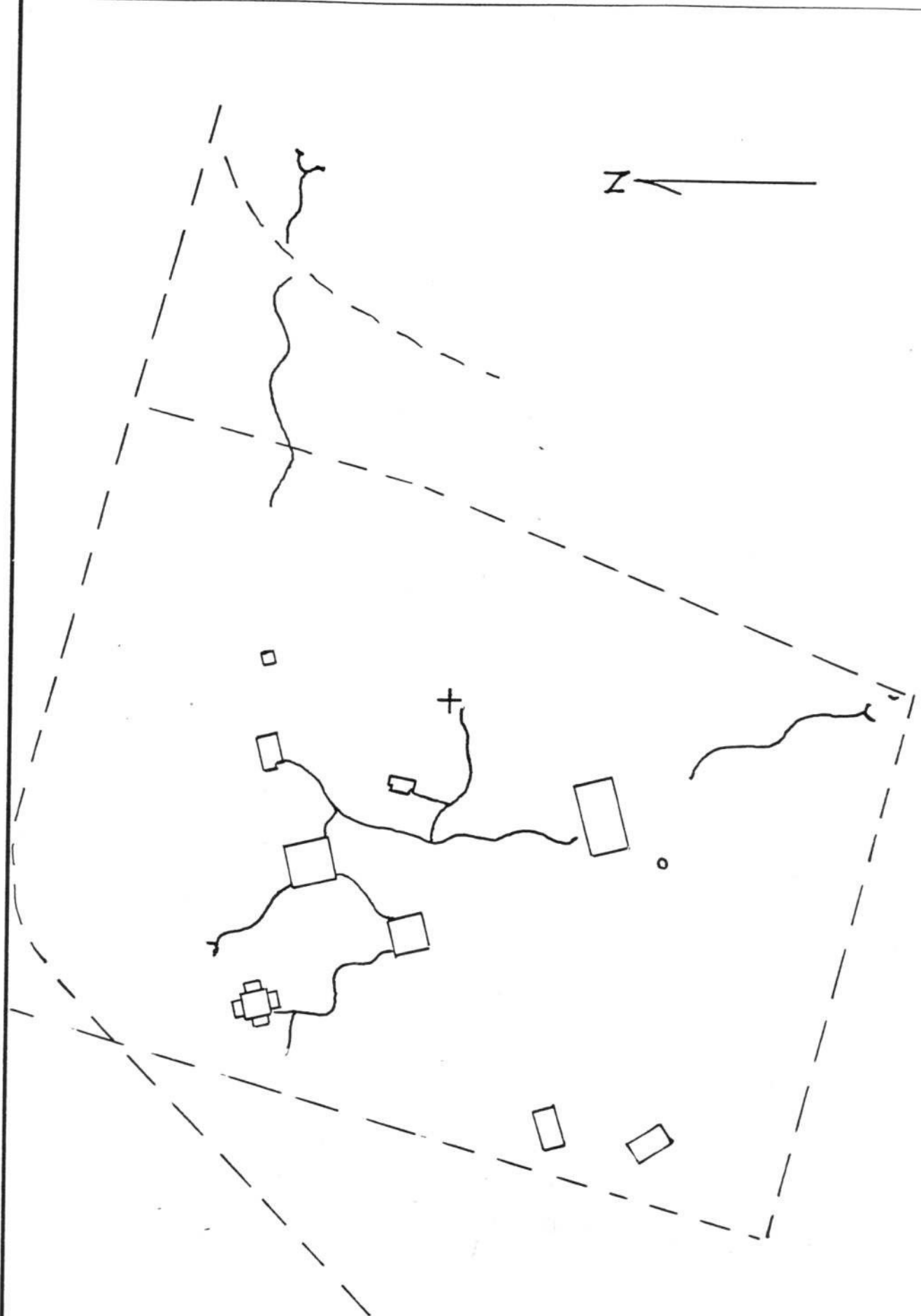
Områdenr.:	Geografisk betegnelse:	Tysk anlæg:	Antal reg. emner
27-01	Febbersted - Haskær	Skinanlæg 38 cm	28
27-02	Bavn - Kællingdal	3. Flak	32
27-03	Pugdøl	Middeltungt Flak	44
27-04	Gårdal - Strængils Bk	38 cm batteriet	133
27-05	Hansted by - Nørby	Arko og Reg. kom.	68
27-06	Fyrbakken - Helshage	2. Flak	78
27-07	Brunbjerg	4. Flak	83
27-08	Tvedhøj	Middeltungt Flak	24
27-09	Tvedhøj Nord	Ugruko Flak	41
27-10	Fruebakker	17 cm batteriet	82
27-11	Klitterne	5. Flak	56
27-12	Gammeltorp - Nytorp	Inf. og skinanlæg	10
27-13	Hjertebjerg	Mammut radar	33
27-14	Ræhr by		2
27-15	Ræhr mark		0
27-16	Hedegårde		15
25	Vigsø	HKB 1./180	ca. 120
26,28,19	Tyskervej, reservatet mm.	Radiostationer, lyskastere mm.	ca. 200

Tab.1 Opgørelse over den registrerede mængde emner i Hanstholm-området.

Edb-arbejdet

I arbejdet med databaser er det uhyre vigtigt, at foretage grundige forberedelser med afklaringen af, hvilke data der skal med, felternes benævnelser og størrelse, forskellige layouts til håndtering af data, osv. osv. Dette arbejde tager lang tid, men rettelse og justering af databaser tager endnu længere tid.

Ligeledes skal der i arbejdet med tegning af kort og bygninger forberedes for efterfølgende scanning og edb-arbejde. Dette indebærer grundlæggende, at tegningerne skal være enkle og præcise. Også

Målestok: 1:1.000
 Materiale:

hyskasterstilling Uglshøj

Situationsplan

Konstr.	JL	5/1996
Tegn.		
Godk.		
Tegning nr.:		

dette arbejde tager tid, men det efterfølgende edb-arbejde bliver tilsvarende lettere.

Alle notater, der senere skal søges og kombineres med andre notater er databaseegnede og bør indskrives i en database. For tiden har jeg syv-otte databaser, hvoraf de største indeholder henholdsvis ca. 1200 datablade over bygninger og ca. 800 datablade over hændelser i Hanstholm.

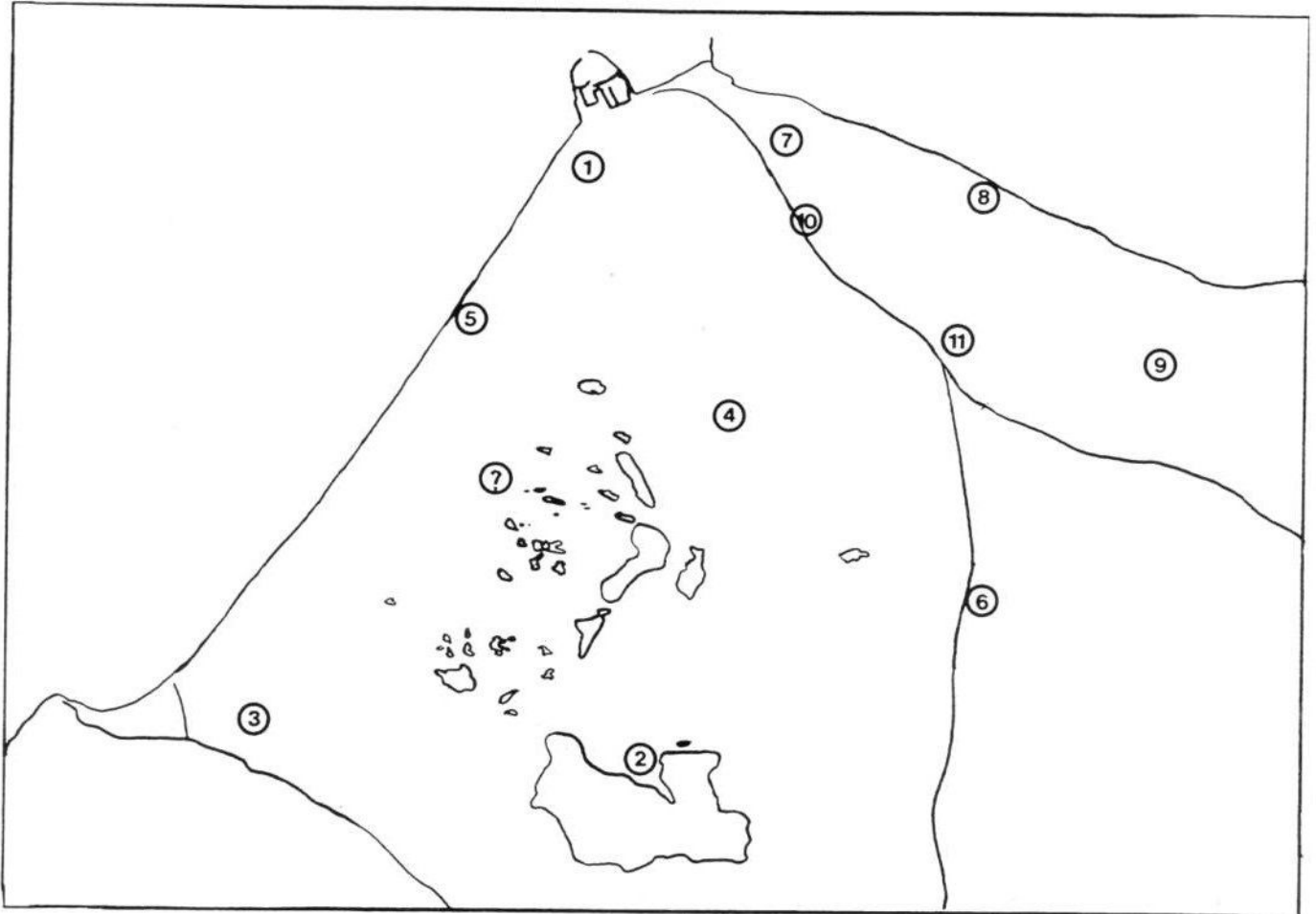

Fig. 1. Kort over 150 cm lyskasterstillingernes beliggenhed omkring Hanstholm.

Beskæftigelsesprojekter

I forbindelse med registreringsarbejdet har jeg været indblandet i forskellige beskæftigelsesprojekter.

Min erfaring er: gør det aldrig!

I 1990 gik jeg ind i socialt arbejde for amtet, hvor jeg påtog mig at finde daglig fuld beskæftigelse til en langtidsledig arkitekt. Det "kom ikke af sig selv" mildt sagt, og jeg blev da også nødt til at si-

ge “stop!” på et tidspunkt.

Klog af skade var jeg dog ikke blevet, for i 1991 påtog jeg mig at finde daglig fuld beskæftigelse til en langtidsledig teknisk assistent. Samme resultat.

Lidt positivt oplevede jeg dog i 1992, hvor jeg for socialforvaltningen beskæftigede en gruppe langtidsledige. Det kom der en del stianlæg og frilægninger ud af omkring museumsbunkeren, og det gav anledning til, at der blev trykt en midlertidig pjece til formidling af stianlæg og udgravede bygninger.

Nu havde jeg så haft en anstrængende, men til dels positiv oplevelse, så i 1993 sagde jeg igen ja til for kommunen at finde og beskrive arbejdsopgaver for ledige. Vi var meget hurtigt tilbage i de tidligere dårlige oplevelser.

Anlægsprojekter

I 1994 blev jeg af Viborg amt bedt om at indrette 17 cm stillingen “Batteri Hanstholm I”, så den kunne formidles for publikum. Arbejdet blev udført i samarbejde med entreprenører og håndværkere. Samtidig udgav jeg en pjece om åbningen af “Batteri Hanstholm I” og en pjece om “Batteri Hanstholm I”.

Dokumentationscenteret

I 1995 var jeg med som rådgiver i forbindelse med konkurrencen om tegning af et Dokumentationscenter. I den forbindelse foretog jeg en omfattende og nøjagtig opmåling og tegning af bygningen for 3. kanon (museumsbunkeren).

Efterskrift

Registreringen afrapporteres

I april 1992 afleverede jeg til registreringsprojektet et sæt kort 1:2000 over Hanstholm med over 450 registrerede bygninger indtegnet. Sammen med kortene var en liste med relevante data.

I januar 1993 blev afleveret en tematiseret rapport over Hanstholm til brug for projektet med kort over de enkelte bunkertypers placering og våbenes funktionsområder. Hvert tema indeholdt en liste med data og notater for de enkelte bunkers.

Museumscenter Hanstholm

Midlertidig publikation, juli 1992 - gratis.

38cm KANONSTILLINGEN

"Støttepunkt 2./M.A.A. 118"

Rutebeskrivelser

Rute 1

Bortset fra et kort stykke løbegrav mellem gruppebunker (53) og maskingeværstilling (91) er det i dag ikke muligt at genfinde rester af et vejsystem mellem bygningerne på rute 1. Ruten har sit udgangspunkt lige ved indgangen til museumsbunkeren, hvor en trappe fører op til 3. kanons udkig. UDKIG (15). Her var monteret en kikkert, så en observatør kunne lede skydningen alternativt herfra.

Fra denne plads få du et godt overblik over Støttepunktets udstrækning: Fra "Den gule Bunker" i øst, uden om Fiskemølsfabrikken i nord og til det høje hvide hus i vest.

FLAKSTILLING (44). Herfra ser du Støttepunktets sydlige afgrænsning ved den store røde bygning. I Flakstillingen var opstillet en 2 cm antiluftskyttskanon. Bygningen er en standard type F1 242, som i det lille rum til højre rummede ammunition og i det store rum til venstre beskyttelsesrum for mandskab. I "Støttepunkt 2./M.A.A. 118" findes ialt 15 bygninger af denne type og i hele Forsvarsområdet Hanstholm ialt 33.

GRUPPEBUNKER (53). Enkeltgruppebunker af standardtypen R 501. Læg mærke til gentageslen af elementerne fra type F1 242: Indgangsrum, gassluse, mandskabsrum og nødudgang samt skydeskår fra mandskabsrum til indgang. Observationspladsen ("Tobruk") i højre side udvendig er en senere tilbygning.

Rute 2

Rute 2 fører dig ad en løbegrav ud til skrænten mod nord. Løbegraven er tilsandet og fyldt op, men dens forløb kan tydeligt ses i terrænet, og vi har

nu ladet den fremstå som en sti belagt med træflis.

MASKINGEVÆRSTILLING (X). På klittoppen ved løbegravens højeste punkt og ca. 50 m foran 3. kanonstilling (museumsbunkeren) ligger en maskingeværstilling. Nærmere data om stillingen er ikke kendt. Den lille bygning, som kun er delvis frilagt, har tjent som dækning for ammunition. Det kan tænkes, at stillingen er blevet ledig efter en tidligere opstillet antiluftskyttskanon og derefter brugt til opstilling af et tungt maskingevær. MORTÆRSTILLING (87). Lige hvor løbegraven krydser byggevejen op til 4. kanon ligger bygningerne fra en mortærdeling. En af disse bygninger af typen Bauform 69 er frigravet. I det store hul var monteret en 8 cm mortær.

ILDLEDER (10). Den store bunker for ildledning (9) gav kun meget begrænsede muligheder for direkte visuel observation ud over havet. Denne bygning er derfor opført som et supplement til Ildledelsen og benævnes *Nebenleistand*.

UDKIG (16). Her var monteret en kikkert, så en observatør som en alternativ mulighed kunne lede skydningen fra denne plads.

4. KANON (8). Du passerer nu hen over ruinen af bygningen til 4. kanon 38 cm og kan endnu engang fundere over dens størrelse. Ruinen er fuld tilgængelig, og den er spændende (og ganske ufarlig) at færdes i.

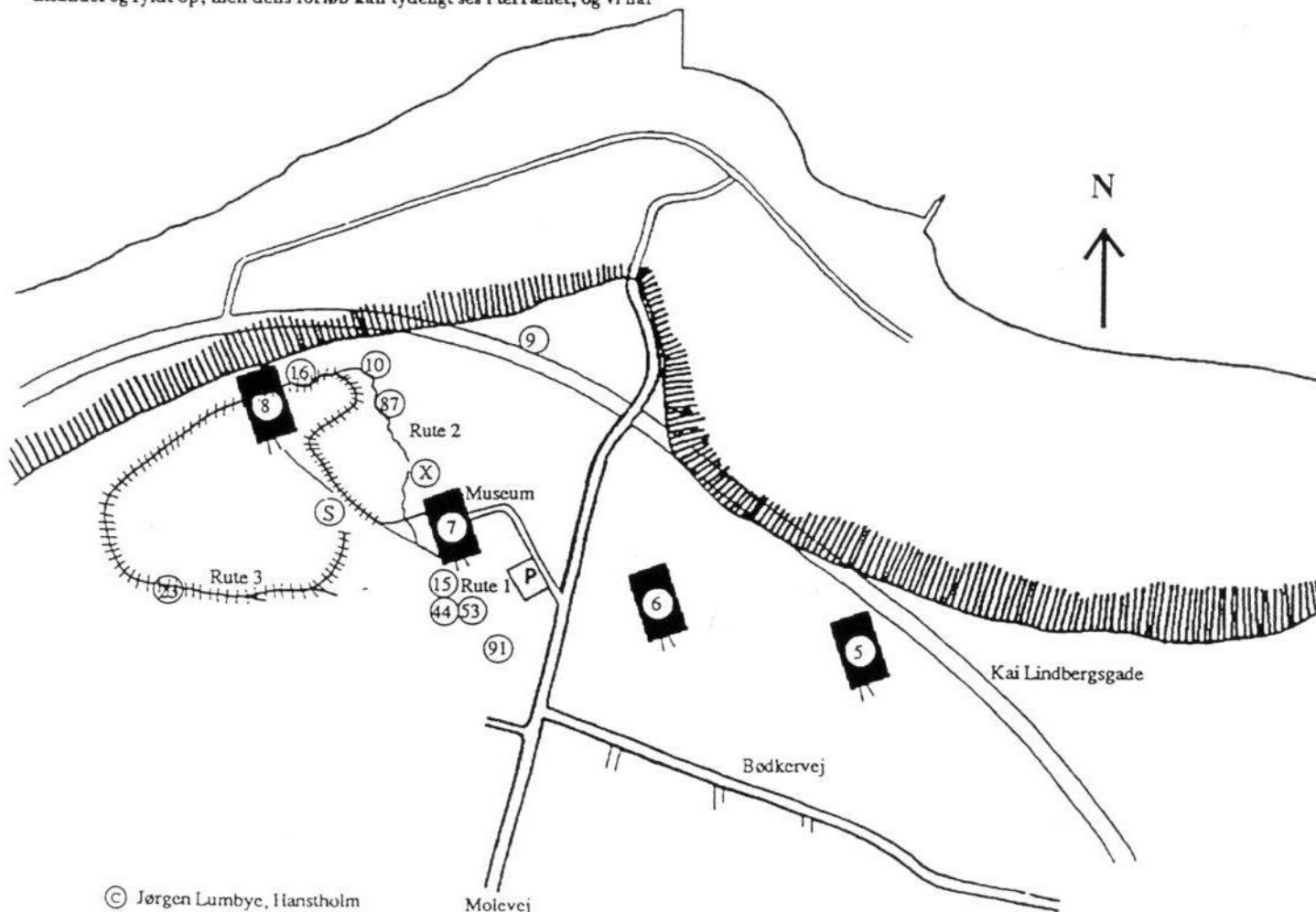
AMMUNITIONSBANEN. Går du lige ud fra hovedindgangen til 4. kanon, kommer du til den oprindelige forbindelsesvej mellem de store kanonstillinger. Vejen fører tilbage til 3. kanon (7) (museumsbunkeren). Undervejs passerer du det sted (S), hvor publikum kan stige på og af ammunitionstogget, og jeg vil anbefale en tur i tog-sæsonen.

(Uden for tog-sæsonen, eller hvis du ikke vil køre med toget, kan du følge rute 3 ad sporet gennem ammunitionsbunker).

AMMUNITIONSBUNKER (23). Turen går gennem en stor 2-etagers ammunitionsbunker. Selvom det er en standard-type S 468, er der kun bygget de fire, som ligger her i Hanstholm. Der er anvendt over 5.000 m³ beton til hver af disse bunkers, og de repræsenterer med deres 3 1/2 m tykke mure det kraftigste byggeri i Hanstholmområdet.

Rute 3

Transportbanen.

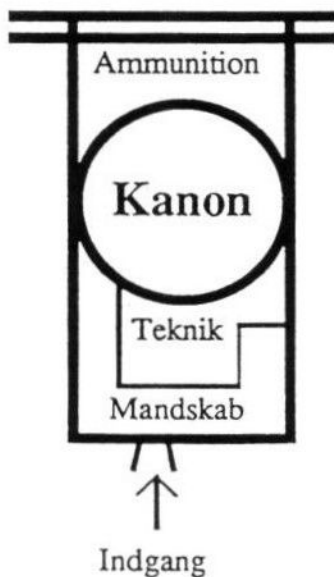

38 cm Kanonstilling

Anvendelse af rum i bunkers fra krigen

1. Brændstof
2. Depot
3. Mandskab (2 senge)
4. Mandskab (6 senge)
5. Mandskab (15 senge)
6. Mandskab (12 senge)
7. Kontor (1 seng)
8. Arrest
9. Vagtstue
10. Gassluse
11. Mandskab (3 senge)
12. Mandskab (12 senge)
13. Mandskab (15 senge)
14. Mandskab (3 senge)
15. Mandskab (3 senge)
16. Mandskab (4 senge)
17. Toiletter
18. Gassluse
19. Varmecentral
20. Forrum
21. Vaskerum
22. Baderum
23. Maskinhal
24. Kølevandsrum
25. Mellemgang
26. Vandværk
27. Værksted
28. Ventilationsrum
29. Ammunition/krudtladninger
30. Ammunition/granater
31. Ammunition/granater
32. Ammunition/krudtladninger
33. Ventilationsrum
34. Ventilationsrum
35. Transportbanen

Principtegning af bygning for en 38 cm kanon
(Museumsbunkeren)

Museumsbunkeren

Nuværende anvendelse

2. Ældre udstilling om krigen
3. Ældre udstilling om krigen og A-bomben
4. Plancher og fotos om radar i Hanstholm
5. Om 38 cm kanon - dias + model
6. Plancher og fotos af tyske anlæg i Hanstholm
7. Lukket
8. Kontor
9. Billetsalg - kontor
10. Indgang
11. INFO
12. Interiør
13. Interiør
14. Interiør
15. Interiør
16. Interiør
17. Interiør
23. Interiør-dele
29. Udstilling af granat og granathylster
31. Lukket
32. Lukket
34. Lukket
35. Transportbanen

